

Ədalətin cazası, cazanın ədaləti

Bu yaxınlarda hüquq elmləri doktoru İlham Rəhimov təzə çapdan çıxmış "Din və cəza" adlı kitabını mənə göndərmişdi. Mən İ.Rəhimovun bir çox kitablarını oxumuşam, eləcə də onunla bəzi hüquqi məsələlər, o cümlədən ölüm cəzası ilə bağlı müzakirəyə çıxarılmış məsələ ətrafında fikir mübadiləsi aparmış və ölümün cəza kimi təyin edilməsinin düzgün olmadığı fikrində həmfikir olmuşuq. Vaxtilə "Demokratik Azərbaycan" qəzetində hər ikimiz öz fikirlərimizi elmi məqalə formasında da geniş ictimayətə çatdırmışdıq. Bir çox məsələlərdə fikirlərimizin üst-üstə düşməsinə görə də İ.Rəhimovun yeni kitabı mənə də xüsusən maraqlı doğurdu və kitab əlimə çatdıqdan sonra çox həvəs və diqqətlə oxumağa və müəllifin bu kitabda müdafiə etdiyi əsas ideyanı özüm üçün müəyyənləşdirməyə cəhd etdim.

(Əvvəlki özlə sayımızda)

Cinayət özlüyündə bir nəfərin və ya qrupun böyük çoxluğa, o cümlədən özüne qarşı qəsdi kimi meydana çıxır ki, çoxluq bu qəsddən özünlə və günahkar fərdi, yaxud qrupu qorumaq üçün onu bədbəxtçiliyə sürükləyən fərdi neytrallaşdırmaq hüququ əldə edir. Bunun da təzahür forması cəzadır. Cəza yalnız fərdin çoxluğa vurduğu ziyanın qarşısını almaq, onun təkrarlanmasını dayandırmıq və onun ziyanını kompensasiya etmək məqsədi daşımır, həm də həmin fərdin özündən-özüne gələn təhlükələri aradan qaldırmağa xidmət edir. Yeni cəza günahkarlara qarşı ictimaiyyətin xeyrixahlıqdan başqa bir şey deyil.

Məlumdur ki, cəzanın üç əsas komponenti vardır: əvəzçixmə (dində bu əqisə adlandırılır); ictimai xəbərdarlıq - bu eməllərin cəzalandırılması ilə bağlı olan cinayətlərdən çəkinmə (dində bu pəhrizkarlıq və təvəllül adlanır) və islah (dində bu bağışlanma kimi təsvir edilir).

İslam dinində ilahi cəza ilahi emrinin pozulması ilə müəyyən olunan eməllərə görə təyin edilir. Qurani-Kərimin "Casiyə" surəsinin 2-ci ayəsində bəyan edilir: "Bu kitab və-

Rəhimov
İllham Məmmədhasan oğlu

nilməz qüdrət, möhkəm yaradılış və güclü şəriət sahibi olan Allah tərəfindən nazil edilmişdir", "Ənfəq" surəsinin 2-ci ayəsində bəyan edilir: "Bu kitab yenilməz qüdrət, möhkəm yaradılış və güclü qanunlar sahibi olan Allah tərəfindən nazil edilmişdir". Buradan aydın şəkildə görünür ki, Allah-təala həm təbiət, həm də şəriət qanunlarına sahibdir və bu qanunlar Allah-təalanın qüdrəti və yaradılış gücü ilə vəhdət təşkil edir. Bu baxımdan, ilahinin təbiət və şəriət qanunlarının pozulması hər iki halda Allah-təalanın qüdrəti və yaradılış gücü ilə def edilir ki, bu da Qurani-Kərimdə ilahi cəza kimi təyin edilmişdir.

Cinayət nədir? Qanunun pozulması. Bəs qanun nədir? Cəmiyyət həyatında ədalətin saxlanılmasını qaydalar. Buradan da cinayətin cəmiyyət həyatında ədalətsizlik kimi təzahür etdiyi aydın olur. Allah-təala insanları özüne oxsar yaratdığıni bəyan edir. Buna görə də insanlardan bütün işlərdə ona oxsarlığa cəhd etməyi əmr edir. Qurani-Kərimin "Ənbiyə" surəsinin 47-ci ayəsində bəyan edilir: "Biz Qiyamət günü ədaləti ölçü və tərəzilə qoyacağıq. Beləliklə heç kəsə heç bir şəkildə zülm olunmaycaq və onları haqlandıran kəsilməyəcəkdir. Əgər xərxdə dənəsi ağırlığında olsa belə, onu götürəcəyik. Bizim haqq-heçsəb çəkmə olmağımız kifayətdir". Buradan da dünyəvi hakimlərin də mehəz ədalət əsasında hökm çıxarmalarının vacibliyi aydın olur. Ədalət, azadlıq və bərabərlik birlikdə insan cəmiyyətini vəhdət hey-

vanlar aləmindən ayıran səddir. Bu səddin olmadığı yerdə cəmiyyət həyatı vəhdət təbiətin qanunlarına tabe olur və həttə ondan daha vəhdətli hal yaranır.

Qurani-Kərimin "Nəhl" surəsinin 90-cı ayəsində bəyan edilir: "Şübhəsiz, Allah ədalətli, yaxşılıq etməyi və qohum haq-

larını əda etməyi əmr edir və çox çirkin günahlardan, xoşagəlməz eməllərdən, zülm və həddi aşmaqdan çəkindirir. Sizə öyüd verir ki, belkə ibrət götürdünüz". Bu ayədən görünür ki, Allah yanında ədalət insanları zülm, fitnə və günahlardan çəkinmə qaydası kimi müəyyən olunub.

Cəza özünlə dərin qarlırında pozulmuş ədalətin bərpasını əks etdirir. Cəza olmayan yerdə ədalət ola bilməz. Cinayətlə (ədələtsizliklə) ədalət eksliklərinin tərəfləri kimi bir-biri ilə zidiyyətdə və vəhdətdədir, bu vəhdətdən bir digərinə keçir. Yeni ədalət pozulanda cinayət doğur, cinayət baş verəndə ədalət pozulur. Qurani-Kərimdə cəza ədalətin bərpası üsulu kimi təsvir edilir və cəza eməlini heqiqi təzahürü kimi təyin edilir.

Qurani-Kərimin "Fatiha" surəsinin 2-4-cü ayəsində bəyan edilir: "Həmd və sitayiş əməllərini idarə edənə, yaradaraq nizama salanı və mütləq hökmdarı olan Allaha məxsusdur... rəhimli və məhrəban Allah... Cəza və mükafat günün sahibi və hömdarına". Bu ayələrdən aşığırdıqlar aydın olur.

Birincisi, ilahi cəza Allah-təalanın idarə etmə, yaratma, nəzmə çəkmə və mütləq

hökmdarlığı ilə vəhdət təşkil edir.

İkincisi, ilahi hüquqda cəza ilə mükafat əksliklərinin tərəfləri kimi vəhdət təşkil edir və cəza ilə mükafat eyni instansiyaya tərəfindən - Yaradan, Nəzmə çəkən, idarə edən, Hökmdarlıq edən Allah-təala tərəfindən təyin edilir.

Üçüncüsü, ilahi cəza və mükafat Allahın rəhmətliyi və məhrəbanlığı ilə şərtlənmişdir ki, bu da Allah-təalanın günahkarları bağışlamağa üstünlük verməsi və mükafata layiq olan öz bəndələrinə məhrəban olmasını sübut edir.

Bəşəri cəzalar subyektiv, ilahi cəza obyektivdir. Qurani-Kərimin "Yunus" surəsinin 109-cu ayəsində bəyan edilir: "Sənə vəhy olunana tabe ol və Allah hökm çıxarana kimi səbr et. O hökm çıxaranların ən yaxşısidir". "Səbə" surəsinin 26-ci ayəsində bəyan edilir: "De: Rəbbimiz bizlə-sizə cəmə edəcəkdir, sonra bizim aramızda haqq üzrə, qəti surətdə hökm verəcəkdir. Odur qəti surətdə hökm edən və bilən". Bu ayələrdən aydın olur ki, heç bir bəşəri cəza ədalətliyinə görə ilahi cəza ilə uyğunluq təşkil edə bilməz. Buradan da istənilən bəşəri cəzada ədalətsizlik nüanslarının saxlandığı aydın olur. Bu nə ilə bağlıdır? Məlumdur ki, istənilən insanın qərarı obyektivliklə onun şəxsi subyektivliyinin vəhdətindən ibarətdir. Buna görə də istənilən cəza özündə cəza verən subyektivliyi əks etdirir ki, bu da həmin cəzanı hər cür subyektivlikdən azad ilahi cəzadan fərqləndirir. Bəşəri cəzaların subyektivliyinə görə məhkəmə instansiyaları yaranmışdır. İlahi məhkəmədə tek bir instansiyaya vardır ki, o da Allah-təalanın məhkəməsidir. Buna görə, ilahi cəza qətidir. Ondən başqa heç bir inisitsiyaya mürcəət etmək mümkün deyildir.

Bes Allah-təala ne üçün insanları cəzalandırır? Qurani-Kərimin "Bəqərə" surəsinin 65-66-cı ayələrdən bəyan edilir: "Və əlbəttə, siz iğirizindən gənəbə günü çıxarılanı tanıdınız. Biz onlara dedik: "Meymun və qovulmuş olun!". Beləliklə, Biz o cəzanı onlar və sonrakı nəsillər üçün ibrətləmiş bir cəza və

təvəllül üçün öyüd-nəsihət etdik". Bu ayədə şənbə günü yaradılışın altıncı gününə işarə edilir. Hansı ki, Tövratın Vartıq kitabında yaradılışın altıncı günü həm quruda yaşayan heyvanları, həm də insanı Özüne oxşar yaratması görünür. Yaradılış prosesində insan üçün xarakterik olan nizamdan çıxanlar meymun (zahiren insana oxşar) və qovulmuşlar (daxilen insana oxşar, məs. donuz) kimi yaradılmışdır. Bu da ilahi cəzanın həm də yaradılış nizamının pozulmasına görə təyin edildiyini göstərir. Allah-teala Quranda insanların yaradılış nizamı ilə mövcudolma nizamının eynilik təşkil etdiyini bəyan edir ki, bu da mövcudolma nizamının pozulmasının da zərurətə görə cəzalanması tələb edir. Bəşəri cəza sistemində cəza yalnız müəyyən yaşdan sonra (həddi-buluq yaşına çatanda) təyin olunur ki, bu da ilahi cəza ilə bəşəri cəzanın başqa bir fərqini ortaya qoyur.

Qurani-Kərimin "Ali-İmran" surəsinin 18-ci ayəsində buyrulur: "Allah ədalətə əsaslanaraq Ondən başqa bir məbudun olmamasına şəhədet verdi. Həmçinin mələklər və elm sahibləri. Ondən başqa bir məbud yoxdur. Yenilməz qüdrət və məhkum yaradılış sahibidir". "Ənam" surəsinin 115-ci ayəsində bəyan olunur: "Rəbbinin sözü düzgünlük və ədalət baxımından kamillə oldu. Onun sözlərini əsla dəyişdirən olmayacaqdır. Odur əşidən və bilən". "Yunus" surəsinin 109-cu ayəsində bəyan edilir: "Sənə vəhy olunana tabe ol və Allah hökm çıxarana kimi səbr et. O hökm çıxaranların ən yaxşısidir". Bu ayələrdən görünür ki, Allah-təalanın bütün işləri yalnız ədalətə əsaslanır və kamillik məhəz ədalət və düzgünlüklə meydana çıxır. Buradan da ilahi cəzanın ədalətə əsaslanan-ədələtli cəza olduğu sübut olunur. Buna görə, bəşəri cəzalar da ele təkmil olmalıdır ki, ilahi cəzanın ədalətini özündə ehs elətdirə bilsin. İstənilən cəzaya münasibət onun ne dərəcə ədalətli olması ilə müəyyən oluna bilər.

(Ardı var)

Sərdar CƏLALOĞLU